

The value of culture is not beyond measure

B.J. Langenberg Kunsteconoom Berend Jan Langenberg heeft zo zijn bedenkingen tegen wat Klamer in zijn oratie stelde. Zolang er maar geruild wordt heeft de economische wetenschap wel degelijk iets te zeggen over waarden en menselijke verhoudingen. Waar Klamer de *communis opinio* bevestigt dat kunst strijdt met geld, is hij te veel de buitenstaander die niet ziet hoe kunstenaars in feite scherp op de penning zijn.

Value beyond measure

De oratie van Arjo Klamer gaat voor het grootste deel over het waardebegrip. Wetenschappelijk gesproken is dat het meest interessante gedeelte.² Het valt te loven dat Klamer heeft geprobeerd aan de bestudering van de economie van kunst en cultuur een zodanig ruime dimensie te geven, dat ook niet in kunst geïnteresseerde economen er iets van hun gading in kunnen vinden. Te vaak ontsnapt de economische bestudering van kunst niet aan provincialisme, doordat de inzichten alleen op de kunst van toepassing zijn. De analyse wordt te weinig beoordeeld door een grotere groep economen en draagt daardoor niet bij tot de ontwikkeling van de economische wetenschap in den brede.

Ik vind het jammer dat in de oratie niet iets meer duidelijk wordt gemaakt over de 'rijke traditie in de economische wetenschap', zoals Klamer dat terecht noemt, inzake het begrip 'waarde'. Met name de ontwikkeling van het

begrippenkader is interessant: van het onderscheid tussen gebruikswaarde en ruilwaarde via de arbeidswaardeleer van de wetenschappelijk socialist en de subjectivistische waardeleer van de Oostenrijkse school tot de integratie van verschillende gedachten in de 'moderne' prijstheorie van Marshall en de open einden die daar volgens sommigen ook weer aan kleven (zie bijvoorbeeld R.L. Heilbroner 1988). Volgens mij kan een dergelijke uitleg veel misverstanden weg nemen. Zoals de mystificatie die dat iedere keer weer gebruikte zinnetje van Oscar Wilde opwerpt: 'Knowing the price of everything and the value of nothing.' Een snedige uitdrukking, maar in feite alleen de beschimping van de filistijn die kunst niet naar waarde weet te schatten. Een nogal normatief standpunt, want wat staat er eigenlijk in economische termen? Alleen dat de prijs op de markt voor bepaalde kunstproducten afwijkt van de waarde die de schrijver Wilde eraan toekent en dat deze vindt

dat het volk (de filistijn, de ander) zijn goed niet hoog genoeg waardeert. De ruilwaarde (ofwel prijs) is lager dan zijn eigen subjectieve gebruikswaarde. Jammer voor de schrijver, hij kan zijn produkt niet kwijt, maar het is niet anders. Ik zou zeggen: 'Houdt het dan.' Dat is wat de economie ons kan uitleggen: hoe de prijs of de ruilwaarde tot stand komt van een goed of dienst dat wordt geruild. Alleen als er niet geruild wordt staat de econoom met lege handen: de Nachtwacht in het donker bestaat niet (De Grauwe, 1989).

Klamers belangrijkste stelling is: 'Economic theory does not account for relationships and does not recognize a value that is beyond measure' (p. 307). Dit betwijfel ik ten eerste. De economische theorie kan wel degelijk iets zeggen over menselijke verhoudingen, zolang er maar geruild wordt (zie bijvoorbeeld Becker 1976). En 'value beyond measure' lijkt mij voor een econoom een merkwaardige constructie. Wanneer is de waarde van een goed of dienst verheven boven meting of onmeetbaar? Wanneer is de waarde van een kunstgoed 'beyond measure' (en wanneer niet)? Wie bepaalt dat? Mij lijkt de waarde van het overgrote deel van de kunst heel goed meetbaar.

En waarom zou de ruil het kunstgoed devalueren, zoals een volgende stelling luidt? Neem de zonnebloemstudie van Van Gogh die sinds de jaren twintig niet meer in de handel was en onlangs weer op de markt kwam. De ruil heeft de waarde van dat kunstwerk juist verhoogd: er kwam een hogere prijs uit de bus dan de insiders hadden verwacht. Welke nieuwe waardetegenstelling introduceert Klamer? Bedoelt hij dat de subjectieve gebruikswaarde van bepaalde kunstwerken voor bepaalde kunstkeners hoger is dan de ruilwaarde? Of zoekt hij naar dat gedeelte van het effect van een kunstwerk dat niet individueel splitsbaar is? Dit zijn de externe effecten van een goed of

dienst. Die zijn moeilijk meetbaar, maar meting is niet onmogelijk.

Kortom, ik begrijp 'value beyond measure' in de context van kunst niet. Klamers vergelijking van het goed 'kind' met het goed 'kunst' gaat op een essentieel onderdeel mank: een kind wordt niet verruild en kunst wel.³ Klamers accentuering van 'value beyond measure' laat zich lezen als een poging om de door hem geconstateerde 'indirecte betalingen' voor individuele goederen te verklaren. Ik vind die 'indirecte betalingen' een aardig begrip, omdat het niet zo snel de stap naar overheidsbetalingen maakt. Maar het verbaast me dat hij de meer bekende verklaring voor die indirecte betalingen in de kunst, namelijk de externe effecten, slechts op basis van persoonlijk inzicht (*spill-overs*): 'I would not know which ones' afwijst. Er is hier een rijke literatuur voorhanden, inclusief methoden van waarneming en meting (zie bijvoorbeeld Poppelaars en Sips 1993). De kritiek die Klamer heeft op de andere twee argumenten voor directe betalingen (*merit-good* en herverdeling) is terecht en wordt door de meeste kunsteconomen gedeeld.

Tenslotte nog een opmerking over Klamers visie op 'the much-discussed system of government subsidies in the Netherlands': hij meent dat dit systeem de kunstenaars ontslaat van de verantwoordelijkheid zich te verstaan met hun publiek. En dat dat niet goed is. Daar ben ik het mee eens. Een toenemend aantal beschouwers van het overheidsbeleid is trouwens die mening toegedaan. De eerlijkheid gebiedt dan ook te vermelden dat de overheid al vele jaren bezig is het roer om te gooien. Te noemen valt de stimulering van de kunstsporsoring vanaf het begin van de jaren tachtig, de invoering van de budgetfinanciering in 1985, de vervanging van de Beeldende-Kunstenaarsregeling (BKR) door een

opdrachten- en werkbeurzenbeleid (tussen 1985 en 1987 voltrokken), de invoering van de 15-procent-eigen-inkomsteneis voor de podiumkunstinstanties in 1993.

Dat deze veranderingen nog weinig zoden aan de dijk hebben gezet, blijkt uit de adviezen ter voorbereiding van het binnenkort vast te stellen Kunstenplan 1997-2000. Zowel het rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau (Knulst 1995) als de verkenning van Berenschot (Van Munster 1995) raden aan de kunstenaars uit te dagen zich meer rekenschap te geven van hun publiek. Klamer adviseert de geldstromen te verleggen en vraagt creatieve oplossingen van de kunstenaars zelf. Ik waag te betwijfelen of die vraag aan het goede adres is gesteld. Het zijn tenslotte niet de middelen van de kunstenaars maar die van de overheid. Klamer adviseert een uitbreiding van de particuliere donaties, waar ik het mee eens ben (Langenberg 1992). Ik denk alleen niet dat de omvang daarvan zo snel kan groeien dat het werkelijk een substantiële verlaging van de overheidsbijdragen binnen tien jaar mogelijk maakt. Een dergelijke verandering van de donatiementaliteit van de Nederlander kost minstens een generatie.⁴

De bijdrage van de econoom

Op verschillende plaatsen stelt Klamer de bijdrage van de economische wetenschap in het bekende, defaitistische daglicht. Economie en kunst, dat levert niet veel op, het conflicteert zelfs; de nadruk op economische aspecten doet de kunst geen goed. Daar ben ik het niet mee eens. Klamer stelt dat de kunstsector economisch gezien erg klein is en dat de traditionele economische wetenschap geen overtuigende argumenten levert voor kunstsubsidies (pp. 300-301). Dit is helaas geen nieuws. De algemene verwachting is dat kunst economisch weinig voorstelt en dat goede gronden voor subsidiëring ervan ontbreken.⁵

Over kunstsubsidies wordt hoogstens wat lacherig gedaan. 'Het zal wel, ik begrijp er toch niks van' is de hoofdgedachte. Maar: perfectie van de data van het Centraal Bureau voor de Statistiek, bezinning op het begrip 'kunst' die heeft geleid tot een verruiming van de traditionele kunstwereld tot de geluidsdragersindustrie, de media, de uitgeverijen - dergelijke ontwikkelingen hebben ons tot de constatering geleid dat er in de kunst meer omgaat dan we zoal denken. Recente ontwikkelingen in de leer der openbare financiën, waaronder het analyseren van vele nieuwe overheidsprogramma's in westerse samenlevingen, hebben verfijningen aangebracht in de gronden waarop overheidsinterventie wordt gebaseerd. Daarmee kan ook subsidiëring van kunst begrijpelijker worden gemaakt. Ik juich correcties op 'het (? - BJL) gezichtspunt van economen' toe (p. 303), maar de teneur van Klamer dat economen er niet in geslaagd zijn aspecten van de kunstwereld te verklaren, doet onrecht aan interessante resultaten tot nu toe (zie bijvoorbeeld Throsby 1993).

Klamer vindt de economische kijk op de kunst niet erg inspirerend (p. 303). Een bevestiging van de 'dismal science', zoals de economische wetenschap vaak wordt genoemd. Ook met deze bevestiging van de *communis opinio* ben ik het hartgrondig oneens. Neem het door Klamer zelf aangehaalde voorbeeld van de Mondriaan van de gemeente Hilversum (pp. 302-303). 'The irony can't escape someone who is even a little bit economically minded.' Economische analyse van de gebeurtenissen impliceert een meting van het externe effect van dit schilderij voor de Nederlandse samenleving: $30 - 2,5 = 27,5$ miljoen gulden. Doorredenerend had de minister voor Cultuur in mijn ogen het Stedelijk 27,5 miljoen gulden extra moeten geven om de gemeente Hilversum die 30 miljoen gulden ook werkelijk te kunnen

betalen. Ik ben er een sterk voorstander van om de waarde van de collectie in de balans van de musea (of van de overheid) op te nemen (zie Grampp 1989). Dat zou de aan- en verkoopbeslissingen alsmede de beslissingen omtrent beheer aanzienlijk verhelderen.

De mensen '(who) have allergic reactions when they hear references to money and art in one breath' zijn vooral de buitenstaanders. Mensen die werken in de kunstwereld hanteren juist geregeld economische gegevens. In diezelfde lijn stelt Klamer: 'We avoid the intrusion of the commercial lifeworld in the world of arts' (p. 308). Ook hier weer: het zijn de leken, de buitenstaanders die dit romantische beeld over de kunst hebben. De (beroeps) kunstenaars vermijden die commerciële kijk absoluut niet. Abbing (1993) heeft al laten zien dat de ontkenning van de economie zoals die door Bourdieu is waargenomen slechts als een vernislaag moet worden beschouwd op een heel andere ondergrond.

Ik wil nog verder gaan. De realiteit van de kunstwereld is compleet anders. Het valt niet te ontkennen dat het in de kunst wel chic staat niet over geld te praten, maar dat is niets typisch voor de kunst en doet zich in alle sectoren van de samenleving voor. Het is eerder een standenkwestie: je laat blijken dat je rijk bent en het niet nodig hebt om er woorden aan te wijden. Maar als zakelijk leider zag ik dat kunstenaars op de penning zijn, dat ze die 'intrusion' zo ongeveer zelf hebben uitgevonden. Ze afficheren zich anders, dat is waar. Maar dat is alleen maar een teken dat de kunstenaar zich heeft aangepast aan de samenleving. Intern houden ze hun winkel met een zeer commercieel inzicht nauwlettend in de gaten. Een kunstenaar dient door de vernislaag heen te kijken en de talrijke economische aspecten van de kunstwereld bloot te leggen. Dan kan hij meer handelingen verklaren dan wanneer hij de *communis opinio* volgt.

Berend Jan Langenberg

was in 1995 universitair docent economische aspecten van kunst en cultuur aan de Erasmus Universiteit Rotterdam

Conclusie

Mijn conclusie is dat de oratie een aantal stimulerende gedachten heeft opgeworpen, die de verbeelding prikkelen. Dat een ruimer publiek wordt bediend dan alleen hen die in de kunstwereld zijn geïnteresseerd, is een groot pluspunt. Dat neemt niet weg dat ik mij met de hoofdlijnen niet kan verenigen. Ik zie geen 'value beyond measure'. Ik zie wel een toename van de 'indirecte betalingen', zich in Nederland uitend in een verstatelijking van de kunst. Maar de reden daarvoor ligt eerder in de externe effecten, dan in een vermeende 'value beyond measure'. Het zijn collectieve waarden die bij voortduring gemeten worden, hoe moeilijk dat soms ook is en hoe oneens wij het met die uitkomst soms ook zijn. De bijdrage van de econoom mag dan de kunstwereld ontluichten, maar dat is verhelderend en zelfs inspirerend. Daartoe moeten hardnekkige algemene opinies over kunst en economie worden ontzenuwd, dat is juist de uitdaging.

Noten

1. De auteur bedankt H. Abbing, W. Dolfma en Th.B.J. Noordman voor hun opmerkingen bij een eerdere versie van dit artikel.
2. Dat ook Klamer dit gedeelte het interessantst vindt bleek uit het congres dat hij aansluitend aan zijn oratie in Rotterdam organiseerde. Vertegenwoordigers van verschillende wetenschappelijke disciplines spraken over het begrip waarde. Hoe fascinerend de intellectuele spraakverwarring die dit opleverde ook was, het bleef een spraakverwarring. Het is de vraag of het iets kan opleveren wanneer wetenschappers uit verschillende disciplines spreken over een multi-interpretabel begrip als 'waarde'. De econoom Blaug meende op het congres dan ook dat zoiets vruchteloos is. De filosoof verstaat er iets anders onder dan de kunsthistoricus of de econoom. Het waardebegrip heeft in elk van die disciplines pas handen en voeten gekregen toen het binnen het disciplinekader scherper werd omschreven.
3. Als we (voor uitbreiding van de gedachte over kunst naar die over cultuur) naar de column in *Economisch Statistische Berichten* kijken (Klamer 1995), dan ben ik nog niet overtuigd. Ik zie de vermeende decommercialisering en de-economisering niet. Ik zie

wel verstatelijking: vervanging van het prijsmechanisme door het budgetmechanisme ter verdeling van de goederen. Maar hiervoor blijft een zekere meting van de waarde van goederen en diensten nodig. De onderhandelingen in de Tweede Kamer draaien voor een groot gedeelte om die waarderingen, zie de Betuwelijn.

4. Naar aanleiding van Klamers opmerkingen over Newt Gingrich noem ik hier nog de oudere, klassieke Nederlandse discussie over de overheidsuitgaven voor kunst. Die begon met het preadvies voor de Vereniging voor Staatshuishoudkunde door Willem Drees jr. (1963), waarin de stijging van de overheidsuitgaven voor kunst scherp werd veroordeeld. Daarop riposteerde Jan Kassies in *Maatstaf*, waarop Jan Pen de handschoen voor de economische gedachtengang van Drees opnam. Deze discussie kan de start worden genoemd van de bemoeienis van economen met kunst in Nederland (Honout en Langenberg 1978).
5. De gepresenteerde tabel met cijfers over bestedingen aan kunst versus bestedingen aan schoenen en cafés bevestigt de algemene verwachting dat kunst weinig voorstelt, omdat ze gebaseerd is op een traditioneel, eng kunstbegrip.

Bibliografische gegevens

Langenberg, B.J. (1995) 'The value of culture is not beyond measure'. In: *Boekmancahier*, jrg. 7, nr. 26, 455-459.

Literatuur

- Abbing, H. 'Over de (on)mogelijkheid van kunsteconomie'. In: *De kunstwereld: produktie, distributie en receptie in de wereld van kunst en cultuur*; T. Bevers e.a. (red.). Hilversum: Verloren, 1993, pp. 21-40.
- Becker, G.S. *The economic approach to human behaviour*. Chicago/Londen: The University of Chicago Press, 1976.
- Grampp, W.D.. *Pricing the priceless: art, artists and economics*. New York: Basic Books, 1989.
- Grauwe, P. *De Nachtwacht in het donker: over kunst en economie*. Tiel: Lannoo, 1990.
- Heilbroner, R.L. 'The problem of value'. In: R.L. Heilbroner. *Behind the veil of economics*. New York/Londen: W.W. Norton & Company, 1988, pp. 104-133.
- Honout, J. en B.J. Langenberg. 'De kunstcijfers en de cijferkunst'. In: *Informatie bulletin*, Raad voor de Kunst, jrg. 9, september 1978, pp. 24-36.
- Klamer, A. 'Aristoteliaanse economie'. In: *Economisch Statistische Berichten*, jrg. 80, 1995, nr. 4015, p. 575.
- Knulst, W. *Podia in een tijdperk van afstandsbediening*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau, 1995.
- Langenberg, B.J. 'Podiumkunsten in de tang'. In: *Economisch Statistische Berichten*, jrg. 77, 1992, nr. 3858, pp. 448-450.
- Munster, O. van, e.a. *De podiumkunsten na 2000: naar een nieuw beleid*. Utrecht: Bureau Berenschot, 1995.
- Poppelaars, J.A.A. en C. Sips. *Economische effecten van cultuur*. Den Haag: Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven, 1993.
- Throsby, D. 'The production and consumption of the arts: a view of cultural economics'. In: *Journal of Economic Literature*, jrg. 32, March 1994, pp. 1-29